

ПРОБЛЕМИ С БУКВАЛИЗМИ В ПРЕВОДА ОТ БЪЛГАРСКИ НА СРЪБСКИ ЕЗИК

Таня Радмановац

Белградски университет, Белград, Сърбия

Статията разглежда най-честите проблеми при превода от български на сръбски език, които възникват поради употребата на буквализми. В теоретичната част се представят преводаческите понятия и спрямо тях е направен анализ на ексцерпирания материал. В доклада буквализмите се разделят на две групи. В първата група се посочват буквализмите, които се отнасят до тълкуването на съдържането на текста и които оказват влияние върху възприемането на смисъла на текста и го изменят. Втората група обхваща буквализмите според вида на извършената трансформация – граматична или лексикална. Изследват се причините за появата на буквален превод и се предлагат възможни решения за избягването му.

Ключови думи: сръбски език; български език; буквален превод; проблеми

The article discusses the most common problems in translating from Bulgarian into Serbian which arise from the use of literalisms. The theoretical part presents the translation concepts and an analysis of the excerpted material is carried out. In the report, literalisms are divided into two groups. The first group covers literalisms which refer to the interpretation of the text and which influence the perception of the meaning of the text and change it. The second group covers literalisms according to the type of transformation: grammatical or lexical. The reasons for the occurrence of literal translations are explored and possible solutions are proposed to avoid them.

Keywords: Serbian language; Bulgarian language; literal translation; problems

I. Въведение. В този доклад ще анализираме превода и най-честите грешки в процеса на превода, свързани с дословен превод, и употреба на буквализми в близкородствените езици, по-точно в превода от български на сръбски език.

В анализа ще класифицираме видовете буквализми, както и причините за възникването им в преводния текст, дали могат да се избегнат и по какъв начин. Целта ни е да посочим най-честите грешки при превод, възможните решения, както и да установим дали буквалният, т.е. дословният превод се налага като единствената възможност. Ще се опитаем да посочим случаите, в които употребата на буквализми е необходима и дали компетентността на преводача е решаващ фактор, дали такъв вид превод допринася за

адекватна трансформация на изходния текст и дали близостта на славянските езици улеснява или усложнява преводния процес. В края на изследването ще разберем и дали тезата, че буквалният превод е синоним за некачествен превод, важи и за междуславянския превод.

Според теоретиците преводът като трансформация трябва да бъде верен на съдържанието на изходния текст, както и по форма да се приближава максимално до оригиналния текст. Според това преводът трябва да запази смисъла на оригиналния текст, стила му и да предизвика същото въздействие като оригинала.

Преводачите на близкородствени езици, знаейки че в двата близки езика съществуват подобни или еднакви конструкции, думи или фрази, трябва да внимават и избягват употребата на буквализми при превод, защото това може да доведе до интерференция, т.е. до навлизането на чужди думи и конструкции, като най-често преводният резултат е само формална еквивалентност, без да се осъществява пренос на съдържанието.

Жан-Пол Вине и Жан Дербалне различават два основни начина, които преводачът използва, за да трансформира оригиналния текст в преводния – пряк и непряк. **Непрекият (косвен) начин** подразбира методи като транспозиция, модуляция и съответствие. **Прекият начин**, с който ще се занимаваме по-нататък, използва преводачески методи като заимстване, калкиране и дословен превод (дума по дума) (цит. по Човић 1986: 17).

Както вече споменахме, преводът представлява вид трансформация, т.е. извършена езикова промяна в преводния текст – **граматична или лексикална**. Несъмнено, граматичните трансформации засягат елементи от структурно-синтактичното или от морфологичното равнище на езика, но също така обхващат и синтагматично-словоредни характеристики. Заедно с граматичните преобразувания нужно е да споменем и стилистичните трансформации, които са свързани със словоредните трансформации, защото славянският словоред в съпоставителен план разкрива предмно стилистични разлики между езиците.

Морфологичните преобразувания се отнасят до морфокатегориалните структури на текстовите компоненти. Синтактичните трансформации в преводния текст подразбират промените, извършени в рамките на именните и вербалните фрази и в изречението.

Лексикалните трансформации са най-чести в превода между близкородствени езици. Те се осъществяват чрез:

- **Добавки** – Това са случаите, когато в преводния текст откриваме допълнителен спрямо оригинала лексикален или друг структурен елемент, който не присъства в авторския текст. Често се налагат заради запазването на семантичната еквивалентност между оригиналния и преводния текст. Може да се разглеждат и като субективно преводаческо решение или като литературно-стилистичен похват.
- **Изпускания** – Изпускането на елемент от оригиналния текст в преводната версия често се дължи на граматични или стилистични причини и често е резултат от преводаческо предпочитание.
- **Подмени** – Те се ползват, когато преводачът не може да използва прекия речников преводен елемент, т.е. когато езиковият ресурс задължава преводача да подмени лексемата с близка по значение.
- **Транспозиция** – Трансформация, която при предаването на еквивалентна семантика налага промяна на лексикално-граматичната категория в преводния текст в сравнение с категориите от оригиналния текстов фрагмент (Ликоманова 2006: 119).

II. Анализ. Разгледаните по-горе преводачески понятия ще ни бъдат полезни, за да потърсим отговорите на поставените в началото задачи, анализирайки превода на сръбски език на сборника разкази „И други истории“ на Георги Господинов.

Поради големия брой буквализми в превода, които смятаме за трансформационни грешки, в анализирания материал можем да обособим две групи грешки.

В първата група ще посочим грешките-буквализми, които се отнасят до пренасянето на съдържанието на текста и които оказват влияние на това до каква степен е нарушен смисълът на оригинала. Буквализмите можем да класифицираме като:

1. Буквализми, които довеждат до неточно предаване на смисъла на оригинала, без да го изменят изцяло. Тези буквализми се появяват като следствие на неточно разбиране на значенията на някои думи или неправилната оценка на преводача за съответствието на нюансите в значението и в изходния, и в преводния език. Примерите са:

- *Четеш вестници и с твоя политически нюх сигурно отдавна си предусетил касапницата, която е на прага ни. Германците масирано струпват войски на полската граница.*

Превод: *Читаш новине и својим политичким њухом си сигурно одавно предосетио касапницу, која нам је на прагу. Немци масовно гомилају војску на пољској граници¹.*

В български „касапница“ означава място за клане и обработка на месо, а преносното значение на думата е „масово избиване или загиване на хора“. В сръбски език „касапница“ означава също като и в българския – място за клане и обработка на месо. Но преводачът е използвал сръбския еквивалент на лексемата, без оглед на контекста, т.е. не е взел под внимание, че преносното значение в сръбския отсъства. Преводният еквивалент би трябвало да бъде „масакр“ или евентуално „клање“.

2. Буквализми, които не нарушават общия смисъл на оригинала, но понижават качеството на превода поради отклонения от стилистичните норми на езика на превода. Става дума за използването на единици, които са рядко срещани в дадения тип текстове.

Пример за това:

- *Една ноц неговият праядо пасял овците си далеч от селото, в закътана поляна досами корията.*

Превод: *Његов деда напасао је једне ноћи овце далеко од села, на забаченој пољани тик до саме шуме.*

Тук думата *кория* е преведена стилистично неутрално като „шума“, като на български също така стилистично неутрална би била думата „гора“. По-добър преводен вариант на думата „кория“ би била сръбската дума „шумарак“, която означава също както в българския – малка гора. Виждаме, че преводачът неоправдано подменя лексемите.

3. Нарушения на задължителните норми на езика на превода. Те свидетелстват за недостатъчно владеење на дадения език от страна на преводача. В тази група се включват грешките, свързани с грамотността на преводача и общоезиковата му култура. Пример за това е:

¹ Всички цитати са по българското (Господинов 2008) и сръбското издание (Господинов 2011) на сборника с разкази „И други истории“.

- Гаустин обаче не означаваше нищо за тукашните хора и те сами го прекръстиха на Гошо, Гошо Центъра.

Превод: Гаустин, међутим, није ништа значило овдашњим људима и они сами прекрстили су га у Гошо, Гошо Центар.

В примера можем да забележим, че преводачът не спазва правилата на сръбския словоред и превежда „они сами прекрстили су га“ вместо „они сами су га прекрстили“, т.е. не спазва правилото, че в сръбското изречение последователността е съществително име, спомагателен глагол, местоимение и след това глаголна форма, а не съществително име, глаголна форма, спомагателен глагол и най-накрая местоимение. Оттук можем да видим, че не е достатъчно преводачът да познава добре само езика-цел, но и да усеща нюансите в значението, да познава правилата и структурите на преводния език.

Втората група грешки обхваща буквализмите според вид трансформация, към която принадлежат. Следователно грешките-буквализми можем да разпределим в две групи:

1. Граматично-стилистични буквализми
2. Лексикални буквализми

1. Граматично-стилистичните буквализми, както вече бе посочено, се отнасят до граматичното равнище на езика и включват всички граматични, т.е. морфологични, синтактични, синтагматични, словоредни и стилистични преобразувания от български на сръбски език.

Някои примери са:

- *Лекарите, които изредих през тези години, се делиха на две категории: откровени и обещаващи.*

Превод: *Лекари који су се током тих година смењивали, деле се у две категорије: искрени и обећавајући.*

В този пример виждаме, че преводачът се е опитал да преведе една граматична категория от български език със същата в сръбския език, т.е. българското сегашно деятелно причастие е трансформирал в сръбското сегашно деепричастие, без да отчита дали ще имат една и съща роля в изречението. Предложението ни за по-качествен превод

вместо „обећавајући“ да бъде описателно „који обећавају“, т.е. с односително изречение, тъй като тази конструкция е по-характерна за сръбския език. Тук има и друга неточност: на български „лекарите, които изредих“ – 1л.ед.ч. е преведено на сръбски с „Лекари који су се смењивали“, т.е. в 3л.мн.ч., така че има разлика и в значението – аз съм сменил и лекарите са се сменяли.

- *Бяхме седнали в „Ялта“ с моя приятел, той поръча две парчета „Роза Бела“, а аз се мъчех над изречението, без да докосвам тортата, първо работата, и накрая му подадох листа с четири предложения.*

Превод: *Мој пријатељ и ја били смо у „Јалти“, он је наручио два парчета „Роза Беле“, а ја сам се мучио над слоганом не типајући торту, прво посао, и на крају сам му предао папир с четири предлога.*

Българската конструкция „мъча се над нещо“ се превежда със същата конструкция в сръбски език „мучим се над нечим“. Според този пример можем да заключим, че преводачът не познава достатъчно сръбските глаголи и валентността им. В сръбския език се казва „мучим се са нечим“ а не „над нечим“.

- *Една ноц този човек внезапно изчезнал заедно с котката си и никој повече не ги видял.*

Превод: *Једне ноћи, тај човек изненада је нестало заједно с мачком и нико их више није видео.*

Проблемът, който възниква в превода на това изречение, е буквалното пренасяне на словоредата от български на сръбски език. От примера можем да заключим, че преводачът е превеждал дума по дума, без да се замисли дали словоредът в българския език ще звучи естествено и в сръбския език. Става дума за мястото на глаголна енклитика, която според нормите на сръбския език се пише преди глагола, а не след него. Нашето предложение е „*Једне ноћи тај човек је изненада нестало заједно са мачком и нико их више није видео*“.

2. Лексикални буквализми

Примерите за лексикални буквализми са много, но ние ще обособим само някои и ще посочим предложенията как могат да се избегнат буквализмите на лексикално равнище.

- *Майка ми смени три рокли, докато избере най-подходящата за една брошка, баща ми си удари две контри, поряза се под носа и псува в банята, а на мен ми сложиха костюмчето, с което свирех в оркестъра по училищните празници.*

Превод: *Мајка је променила три хаљине док није пронашла најприкладнију за један брош, отац је ударио два избријавања, посекао се испод носа и псовао у купатилу, а мени су обукли оделце у којем сам свирао у оркестру за школске празнике.*

Преводачът сякаш превежда дума по дума и фразата „удари две контри“ превежда буквално на сръбски език. Оттук можем да предположим, че преводачът не познава добре устойчивите словосъчетания в сръбския език или пък че влиянието на изходния език е силно и като става дума за два близки езика, тази разлика може да бъде пренебрегната. Фразеологизираната конструкция в изходния език се превежда буквално, а не със семантичния си еквивалент. Нашето предложение би било изразът да се преведе стилистично по-неутрално с „двапут се обријао“, защото в сръбски подобно устойчиво словосъчетание с „ударям две контри“ не съществува.

- *Първото ми познание за отвъдното ме озари в селския клозет.*

Превод: *Моје прво сазнање о оном свету озарило ме је у сеоском клозету.*

Недостатъчното познаване на преводния език се вижда и в буквалния превод на „селски клозет“. В сръбския език такъв вид клозет се казва „пољски“, а не „селски“, защото първата асоциация на анализираният решение е, че клозетът е притежание на селото или се намира в селото.

- *Ако се задържат на място, докато прелитат край прозорците ни, биха могли да хвърлят едно око.*

Превод: *Ако се зауставе у месту, док лете поред наших прозора, могли би да баце једно око.*

Фразеологизъм „да хвърля едно око“ в сръбският език има същото значение както и в българския и може да се преведе буквално, но преводчът, който добре познава сръбската фразеология, би превел „да баци око“, защото ако кажем „да баци једно око“, фразата загубва преносния си смисъл. Похватът в лексикалната трансформация, който е нужен в този тип преводи, е изпускането.

- *Като белтък, като белтъка на ослепяло око. Едно ослепяло око с човешки рѣст.*

Превод: *Као беланце, као беланце ослепелог ока. Једно ослепело око људског раста.*

В българския тълковен речник основното значение на думата „белтък“ е прозрачно пихтиесто вещество около жълтъка в яйцето, което става бяло при варене, а сръбският еквивалент на основното значение е „беланце“. В речника се намира и разговорното значение в български – Бялата непрозрачна част в окото. Сръбският превод на разговорното значение би било „беоњача“. „Белтъка на ослепяло око“ (в случая) се превежда на сръбски език с основното му значение „као беланце ослепелог ока“. „Беланце“ в сръбски не е бялата част на окото, а на яйцето. От този пример виждаме, че преводачът би трябвало преди всичко да разгледа контекста на текста и да познава и вторичните значения на думите.

III. Заключение. В началото на този текст посочихме начините за превод, видовете превод, дефинирахме превода като граматична и лексикална трансформация от един език на друг. Концентрирахме се върху буквалния превод, определихме характеристиките и методите, които се използват и които ще ни бъдат полезни при анализа.

Преводът ни дава информация до каква степен един преводач е разбрал оригиналния текст. От изследвания материал можем да видим, че въпреки че става дума за близки езици, преводачите често използват буквален превод и показват, че привидни сходности всъщност са спецификите на двата славянски езика и довежда до недоразумение, което има за последица некачествен превод.

Въз основа на анализирания материал можем да забележим, че влиянието на изходния език е голямо и преводачът често има затруднения при преводния процес и прибегва към буквален превод като най-лесното решение. По тази причина той прави различни грешки, които нарушават общия смисъл на оригинала, понижават качеството на превода и често нарушават някои задължителни норми на езика на превода. Такива нарушения се забелязват в превода на граматичните конструкции, които преводачът пренася от български на сръбски без промени, а резултатът е неестествен и неразбираем превод на сръбски език. Примерите за това са буквален превод на предложните конструкции, (неадекватен) превод на българското сегашно деятелно причастие с оглед на ролята му в изречението, както и голям брой грешки в словореда. Буквализмите на лексикално ниво се отнасят до неправилен превод на различни думи, словосъчетания и фразеологизирани конструкции, като се превеждат само основните значения на думите, което ни показва недостатъчно познаване на езика-цел от страна на преводача.

Можем да заключим, че качественият превод зависи предимно от компетентността на преводача и това подразбира, преди всичко, (доброто) познаване и на двата славянски езика и на съответните им особености на всички нива. Опитният преводач би трябвало да е усвоил добре теорията на превода, методите и стратегиите на преводния процес. Също така компетентният преводач обръща внимание на контекста и за него преводът е изследователски подход, който, преди всичко, обхваща анализа, разбирането на текста и най-накрая трансформацията от един език на друг.

Библиография

Господинов 2008: Господинов Г. И други истории. Пловдив: ИК Жанет 45, 2008.

Господинов 2011: Господинов Г. И друге приче. Прев. И. Стоичков. Београд: Геопоетика, 2011.

Ликоманова 2006: Ликоманова И. Славяно-славянският превод. София: Св. Климент Охридски, 2006.

Човић 1986: Човић Б. Уметност превођења или занат. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 1986.